

BUYURTMALI KOSTINGNING TURLARI VA QO'LLANILISHI

Samarqand iqtisodiyot va servis instituti

Djumayeva G. A. assistent

Annotatsiya. Mazkur maqolada boshqaruv hisobining muhim elementlaridan biri bo'lgan buyurtmali costing (job-order costing) tizimining mohiyati, asosiy turlari hamda amaliy qo'llanilish yo'nalishlari yoritilgan. Tadqiqot davomida an'anaviy, normativ, faoliyatga asoslangan, gibrid va loyiha asosidagi buyurtmali costing turlari tahlil qilinib, ularning afzalliklari va cheklovlari ilmiy jihatdan asoslab berilgan. Shuningdek, buyurtmali costingning turli iqtisodiy tarmoqlarda qo'llanishi masalalari xorijiy va milliy adabiyotlar asosida yoritilgan.

Kalit so'zlar: buyurtmali costing, boshqaruv hisobi, tannarx, ustama xarajatlar, ABC costing, loyiha xarajatlari.

Abstract. This article covers the essence, main types and practical applications of the job-order costing system, which is one of the important elements of management accounting. During the study, traditional, normative, activity-based, hybrid and project-based types of job-order costing were analyzed, and their advantages and limitations were scientifically substantiated. Also, the issues of the application of job-order costing in various economic sectors were covered based on foreign and national literature.

Keywords: job-order costing, management accounting, cost, overhead costs, ABC costing, project costs.

Bozor iqtisodiyoti sharoitida korxonalar faoliyatining samaradorligini oshirish, resurslardan oqilona foydalanish va raqobatbardosh narx siyosatini yuritishda boshqaruv hisobining roli tobora ortib bormoqda. Ayniqsa, individual buyurtmalar asosida mahsulot ishlab chiqaruvchi yoki xizmat ko'rsatuvchi xo'jalik

yurituvchi subyektlar uchun tannarxni aniq hisoblash dolzarb masalalardan biri hisoblanadi.

Shu nuqtayi nazardan, buyurtmali costing tizimi korxona rahbariyatini ishonchli va dolzarb axborot bilan ta'minlovchi muhim boshqaruv vositasi sifatida namoyon bo'ladi. Buyurtmali costing yordamida har bir buyurtma yoki loyiha bo'yicha xarajatlar va moliyaviy natijalar aniqlanadi, bu esa samarali boshqaruv qarorlarini qabul qilish imkonini beradi.

Buyurtmali costing — bu xarajatlarni alohida buyurtma, ish yoki loyiha bo'yicha jamlab hisobga olish tizimi bo'lib, bunda har bir buyurtma mustaqil xarajat obyekti sifatida qaraladi. Ushbu tizimda bevosita materiallar, bevosita mehnat va ustama ishlab chiqarish xarajatlari buyurtmalar kesimida hisobga olinadi.

Buyurtmali costing tizimining asosiy maqsadi mahsulot yoki xizmat tannarxini aniq aniqlash, narx belgilash jarayonini takomillashtirish va foyda tahlilini amalga oshirishdan iborat. Xarajatlar maxsus hujjat — buyurtma kartasi (Job Cost Sheet) orqali nazorat qilinadi.

Buyurtmali costingning asosiy turlari: an'anaviy buyurtmali costing, Normativ buyurtmali costing, Faoliyatga asoslangan buyurtmali costing (ABC), Gibril buyurtmali costing, Loyiha asosidagi buyurtmali costing

An'anaviy buyurtmali costing tizimida ustama ishlab chiqarish xarajatlari bitta taqsimlash bazasi asosida (ish vaqti, ish haqi summasi yoki mashina soatlari) buyurtmalarga taqsimlanadi. Ushbu usulning asosiy afzalligi soddaligi va qo'llash qulayligidadir. Biroq ishlab chiqarish jarayonlari murakkablashgan sari ustama xarajatlarni aniq taqsimlashda cheklovlar yuzaga keladi.

Normativ buyurtmali costing xarajatlarni oldindan belgilangan me'yorlar asosida hisoblashga asoslanadi. Haqiqiy xarajatlar normativ ko'rsatkichlar bilan taqqoslanib, chetlanishlar aniqlanadi va tahlil qilinadi. Ushbu yondashuv xarajatlarni rejalashtirish va nazorat qilish imkoniyatlarini kengaytiradi.

Faoliyatga asoslangan buyurtmali costing ustama xarajatlarni faoliyatlar bo'yicha jamlash va xarajat omillari (cost drivers) orqali buyurtmalarga

taqsimlashni nazarda tutadi. Bu usul murakkab ishlab chiqarish va xizmat ko'rsatish jarayonlarida tannarxni yanada aniq hisoblash imkonini beradi.

Gibrid costing tizimi buyurtmali va jarayonli costing elementlarini o'zida mujassamlashtiradi. Ushbu yondashuv aralash ishlab chiqarish xususiyatiga ega bo'lgan korxonalarda qo'llaniladi va hisob yuritishda moslashuvchanlikni ta'minlaydi.

Loyiha asosidagi buyurtmali costing yirik va uzoq muddatli loyihalar uchun mo'ljallangan bo'lib, har bir loyiha alohida buyurtma sifatida hisobga olinadi. Xarajatlar loyiha bosqichlari kesimida jamlanadi va nazorat qilinadi.

Buyurtmali costing tizimi mebel ishlab chiqarish, bosmaxona, tikuvchilik, qurilish, reklama va axborot texnologiyalari sohalarida keng qo'llaniladi. Ushbu tarmoqlarda mahsulot va xizmatlar mijoz talabiga mos ravishda ishlab chiqarilishi sababli, buyurtma bo'yicha tannarxni aniqlash muhim ahamiyat kasb etadi.

Buyurtmali costingning asosiy afzalliklari quyidagilardan iborat: har bir buyurtma bo'yicha aniq tannarxni aniqlash imkoniyati, narx belgilash jarayonining soddalashuvi va foyda tahlilining aniqligi. Shu bilan birga, ushbu tizim hujjatlar hajmining ko'pligi va ustama xarajatlarni noto'g'ri taqsimlash xavfi bilan tavsiflanadi.

Xulosa

Xulosa qilib aytganda, buyurtmali costing tizimi individual va loyiha asosidagi ishlab chiqarish sharoitlarida eng samarali hisoblanadi. Korxona faoliyatining xususiyatlari va boshqaruv ehtiyojlaridan kelib chiqib, buyurtmali costingning mos turi tanlanishi lozim. Bu esa tannarxni aniq hisoblash, resurslardan oqilona foydalanish va korxona raqobatbardoshligini oshirishga xizmat qiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Horngren C.T., Datar S.M., Rajan M.V. Cost Accounting: A Managerial Emphasis. — 16th ed. — Pearson Education, 2021.

2. Drury C. Management and Cost Accounting. — 10th ed. — Cengage Learning, 2018.
3. Kaplan R.S., Cooper R. Cost & Effect: Using Integrated Cost Systems to Drive Profitability and Performance. — Harvard Business School Press, 1998.
4. Atkinson A.A., Kaplan R.S., Matsumura E.M., Young S.M. Management Accounting. — Pearson, 2019.
5. International Accounting Standards Board (IASB). International Financial Reporting Standards (IFRS). — London: IFRS Foundation.
6. IFRS Foundation. Conceptual Framework for Financial Reporting. — London, 2018.
7. Ўзбекистон Республикаси Moliya vazirligi. Buxgalteriya hisobi milliy standartlari. — Toshkent.